

L'Estonia e ses passà – L'ierta dals Chavaliers tudestgs

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ La commemoraziun da Gian Battista Frizzoni (1727–1800) e sias «Canzuns spirituaelas» (1765) ans ha fatg endament l'impurtaza dal pietissem en l'istorgia spiertala da l'Engiadina e tut il Grischun reformà. Il pietissem, naschì en Germania, è creschì grazia al pais mess sin la fidaivladad a la Bibla, las virtids individualas e socialas e las raspadas edifitgantas cun ina tgira ferventa dal chant spiritual. Gist Frizzoni ha renovà il diever dal rumantsch en baselgia.

Trais undas vegnidas da Germania

Il success dal pietissem en Grischun mussa sia relevanza internaziunala. Ses fundaturs tgiravan contacts stretgs sur ils cunfins. Perquai ha'l sa derasà er en l'Estonia, lezza giada regiun periferà da l'Imperi russ. Il nov cudesch da chorals da la Baselia evangelica estona cuntegn t. a. ina melodia dals Frars da Herrnhut (1735) ed ina dal cumponist pietist Johann Friedrich Francke (1717–1780) che sa chattan er en il nov cudesch da chorals per las baselgias reformadas da la Svizra alemanna¹⁾.

Quella giada eran era la noblezza e las citads da l'Estonia da tschantscha tudestga, e quai dapi il 13avel e 14avel tschientaner, cura che l'urden militar dals Chavaliers tudestgs ha conquistà u survegnì il pajais sco era la Lettonia. La Hansa, lia mercantila cun il center en Germania dal nord, ha populà Tallinn e tschellas citads dals chavaliers cun commerziants da linguatg «tudestg bass» u plitost «saxon bass»²⁾; «Saksama» è anc oz il num eston da la Germania. L'emprim en lezza tschan-

tscha ha lura la reformaziun sa derasada en Lettonia ed Estonia: «La vischnanca da Riga [oz chapitala da Lettonia] correspundeva cun Martin Luther persunalmain (...). Ina da las emprimas stampas da seis choral 'Ein feste Burg ist unser Gott' (1527) chat-t'ins en il cudesch da chant evangelic edì 1530 a Riga, e quai s'enclegia en il linguatg uffizial saxon bass (...). 1535 è cumparì in catechissem luteran per saxon bass ed eston»³⁾. Pli tard han ils reformaturs traslatà parts da la Bibla en eston; pir uschia, stgaffind in linguatg da scrittira per la tschantscha dals purs, hani cristianisà l'Estonia profundamain.

Tranter Russia e Svezia

Dentant ha Gion (Ivan) IV «il snuivel», imperatur russ 1547–1584, tratg a niz la decadenza da la Hansa e dals Chavaliers tudestgs per occupar ina gronda part da l'Estonia. «La populaziun ha enclatg spert ch'ils Russ n'eran betg vegnì per liberar il pajais. I derasavan temma e sgarschur cun mazza-ments e torturas (...). Be Tallinn ha pudì sa defender, sa mettend sut la proteczion d'Eric XIV, retg da Svezia (...). 1580/81 han ils Svedais chatschà ils Russ»⁴⁾. Ils 120 onns da pasch svedais han fatg dal bun al pievel; el pudeva frequentar scolas novas, ed ils retgs han limità la pussanza da la noblezza. Dentant creschiva la Russia, regida tenor la tradiziun da l'Imperi mongol. Peder «il grond», imperatur 1682–1725, leva sfurzar ses pajais a s'avrir a la cultura europeica. El ha conquistà l'Estonia e la Lettonia dal nord enfin a Riga sco fanestra vers il vest. Ils Russ han rinforzà ils privilegis da la noblezza per sa segirar sia loialitad.

Da l'indipendenza al communissem

I s'enclegia che l'Estonia independenta (1918–1940, 970 000 olmas en 1922) ha exproprià ils possessurs tudestgs da fons gronds e miss la terra a disposiziun da purs estons. Sin quai è blers nobels emigrads en Germania. Tschels Tudestgs (18 319 olmas), sco er ils 91 109 Russ, 7850 Svedais e 4566 Gidieus, han dentant pudì giodair in'autonomia culturala che po valair sco model anc oz. Ils Russ d'Estonia, cun scolas, gimnasis, teaters, gasettas ed in moviment da battasendas, eran blers pli libers che quels ch'endiravan la giaschla da Lenin e Stalin. Dentant ha quest annectà l'Estonia en fenadur 1940 e deportà var 20 000 Estons enfin a l'invasiun entras las armadas da Hitler (fenadur 1941); ils Tudestgs da l'Estonia èn emigrads en Germania ed ils Svedais en Svezia. «Ils plis Estons han salidà la schuldada tudestga sco liberatura da la terrur sovietica»⁵⁾. Er onns ed onns suenter il return da l'Armada cotschna 1944 han var 10 000 cumbattants da la resistenza fatg ina guerra da partisans cun l'agid da la populaziun. Pir la passivitat dal vest tar las insurrezziuns da Berlin ost 1953 e Budapest 1956 ha persvas il pievel che la guerriglia lutgava adumbatten. Entant ha Stalin deportà var 60 000 Estons e destrui ogt u diesch milliuns cudeschs estons. A Tallinn han ins eregì ina statua da Lenin, prendend sco fundament craps da fossa or dal santeri gidieu.

In president cun vast orizont

Oz è l'Estonia puspè libra, dano duas sdrimas, cun var 70 000 olmas, ch'ella ha stuì surlaschar a la Russia. L'Estonia sa chatta en l'emprima retscha da las

candidatas per la commembranza en l'Uniu europeica. L'artitgel da la «Neue Zürcher Zeitung» cità sura resumescha sco suanda l'opiniun da Lennart Meri, president da la giuvna republica: «Scienziads e spirituals tudestgs d'Estonia han sa fatgs meritaivels per sviluppar noss linguatg da scrittira e traslatar ovras (...) relevantas per l'istorgia dal spiert europeic (...). En la guerra d'indipendenza cunter l'Armada cotschna (1919/20) cumbattevan uffiziers tudestgs d'Estonia ensemen cun ils noss (...). Lur cuminanza ha contribuì al progress dal pajais. Oz giuditgesch'ins il passà senza pregiudizis.» Mintga 24 da favrer commemorescha l'Estonia la proclamaziun da l'indipendenza 1918. Per la festa da quest onn ha Meri exprimì ses «quità serius» perquai ch'il vest n'ageschia betg cun criteris etics equals en il cas da l'Austria e visavi «la renaschientscha dal naziunallissem russ», pia la guerra da Tscheschenia.

Per ina perspectiva equilibrada

L'artitgel da la «NZZ» menziuna er «ina contribuziun en la revista culturala 'Sirp' ch'exprima probabel ils sentiments da blers Estons. Lezza crititgescha fitg ferm che la publicitad internaziunala sa concentreschia sin ils malfatgs da la Germania durant la segunda guerra mundiala e deditgeschia pauca atenziun a las violaziuns dals dretgs umans en Estonia sut Stalin ed en general en l'Uniu sovietica.» La discussiun davart il Cudesch nair dal communissem, publicità 1997 a Paris e 1998 a Minca, ha mussà la parzialitad che tschorventa blers da noss contemporans, tut tenor sch'i sa tracta da l'in u da l'auter reschim criminal. «Il com-

munissem, cumpareglia cun il socialissem naziunal, giada anc adina in pregiudizi favuravel, damai ch'el professia (...) princips universals. Gist perquai pudev'ins dir ch'i sajan vegnids 'defurmads', entant che gia l'idea dal socialissem naziunal saja stada ina 'defurmasiun' (...). Schizunt in autur che punctuescha la terrur maidudida en l'Uniu sovietica la numna 'stalinissem', sco sch'ella pervertess in patratg ch'el metta en sasez strusch en dumonda. Tgi che ha entschet a bajegiar in sistem gigantic d'oppressiun n'è dentant betg stà Stalin, mabain Lenin»⁶⁾. Igl è nairas uras d'arrivar ad ina perspectiva equilibrada per contemplar ed examinar quai che la scriptura russa Nadeschda Mandelstam (1899–1980) numnava «il tschientaner dals lufs», in tschientaner che ha manà mort, misergia, suffrientscha ed oppressiun a milliuns e milliuns umans en noss continent.

¹⁾ Kiriku Laulu- ja Palveraamat, Tallinn (EELK Konsistooriumi kirjastus- ja infoosakonna väljaanne) 1992, nr. 206 e 314; Gesangbuch der Evangelisch-reformierten Kirchen der deutschsprachigen Schweiz, Basilea (Reinhardt, ISBN 3-7245-0989-8) e Turigt (Theologischer Verlag, ISBN 3-290-17900-1) 1998, nr. 349 («Segne und behüte») e 793 («Herz und Herz vereint»).

²⁾ Heinz Kloss, Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800, 2a ediziun extendida. Düsseldorf (Schwann, ISBN 3-590-15637-6) 1978, p. 181.

³⁾ Alexander Schmidt, Geschichte des Baltikums, 3a ediziun extendida. Minca e Turigt (Piper, ISBN 3-492-21518-1) 1999, pp. 75-76.

⁴⁾ Klemens Ludwig, Estland. Minca (C. H. Beck, ISBN 3 406 44781 3) 1999, p. 40.

⁵⁾ Reinhold Vetter, Pragmatik statt Romantik. Die Esten und «ihre» deutsch-baltische Geschichte. Neue Zürcher Zeitung, 29/30 d'avrigl 2000, p. 65.

⁶⁾ Eckhard Jessen en: Horst Möller (ed.), Der rote Holocaust und die Deutschen. Minca e Turich (Piper, ISBN 3-492-04119-1) 1999, p.108.